УДК 378.147

М. І. Клим
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

САМОРОЗВИТОК ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

Статтю присвячено аналізу особливостей саморозвитку дітей молодшого шкільного віку як запоруки формування творчої активності. Зазначено, що процес саморозвитку дітей молодшого шкільного віку за умов посередництва та керування з боку педагогічних працівників та соціальних педагогів загальноосвітніх закладів передбачає активність самої особистості дитини, емоційно-психологічний розвиток.

Сучасний аналіз наукових досліджень показав, що для реалізації успішного процесу саморозвитку дітей молодшого шкільного віку в умовах загальноосвітніх навчальних закладів необхідне знання психологічних особливостей, оскільки саме це дозволяє успішно вибрати адекватні методи й засоби.

Доведено, що саморозвиток дітей молодшого шкільного віку має діяльнісний характер. Установлено, що саморозвиток особистості дитини молодшого шкільного віку – процес поступового, вільного входження дитини до певного ідеалу на основі інтегрованої взаємодії соціальних і особистісних, чинників. У молодшому шкільному віці слід приділяти увагу цілеспрямованій роботі з навчання дітей основним прийомам розумової діяльності. Саморозвиток особистості дітей молодшого шкільного віку передбачає певну усвідомленість. Установлено, що саморозвиток учнів тільки тоді стає важливим фактором формування, коли здійснюється якісна педагогічна організація навчально-виховного процесу. Набуваючи в процесі діяльності певного досвіду, дитина молодшого шкільного віку починає вільно і самостійно вибирати цілі і засоби цієї діяльності, керувати нею, одночасно вдосконалюючи і розвиваючи свої здібності.

Доведено, що навчальна діяльність учнів молодшого шкільного віку в процесі саморозвитку має відповідати основним цілям навчання, виховання та розвитку. Функціональне забезпечення цих процесів відповідає формуванню в молодших школярів потреб і навичок; розвитку пізнавальних здібностей учнів; формуванню світогляду молодших школярів.

Доведено, що навчально-виховне середовище у процесі саморозвитку визначається взаємозв'язком компонентів, які зосереджені забезпечувати і стимулювати вільний вибір і зміну видів діяльності дитини, створювати актуальні для неї і доступні для її розвитку проблемні ситуації.

Ключові слова: *саморозвиток, дитина, молодший шкільний вік, формування, творча активність, самовиховання.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку виховання та виховання особливої актуальності набуває питання особистісного розвитку школяра та створення умов для успішної організації його навчальної діяльності. Ситуація змінюється, коли молодший школяр стає не пасивним суб'єктом, а активним учасником суспільного розвитку, тобто самостійно відчуває особистісний розвиток.

Саморозвиток особистості є актуальною проблемою у сфері освіти і виховання. Ця тенденція очікує активного втручання освітян та адекватного осмислення. Суспільство створює відповідні умови для самореалізації особистості, стимулює саморозвиток чи провокує вихід її активності в негативному напрямі [5, с. 42].

У сучасних наукових дослідженнях саморозвиток особистості розглядається як процес кількісних та якісних змін. Він охоплює становлення та розвиток у біологічному, психічному та соціальному плані, що характеризується фізичними, психічними змінами, розширенням та поглибленням взаємозв'язків різних якостей особистості, новим рівнем функціонування та формування психологічних стратегій розв'язання особистих, професійних, соціальних проблем, цілісністю, інтегративністю тощо [7; 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «саморозвиток особистості» визначається індивідуальними показниками, мотивами, стимулами, етапами, принципами керівництва цим процесом. У наукових працях О. Главацької [1], Г. Грибенюк [2], М. Гриньової [3; 4], О. Кононко [5], Г. Куценко [6] , Н. Литовченко [7], Т. Міщенко [8] вказується на соціальну природу саморозвитку, роль соціального фактора, значущості колективу в організації саморозвитку молодших школярів як основи формування творчої активності.

Мета статті – окреслити процес саморозвитку дітей молодшого шкільного віку в процесі формування навчальної активності.

Виклад основного матеріалу. Саморозвиток – сукупність якостей, що характеризують внутрішній

© Клим М. І., 2018

суб'єктивний світ особистості, основні риси інтелектуального розвитку, життєві зацікавлення, переконання, погляди, ставлення до життя та до своїх обов'язків і до самої себе, її осмислення вчинків, бажань, волю, естетичні й моральні почуття.

Особистість дитини молодшого шкільного віку розвивається не лише в напрямі біологічної спрямованості, а й під впливом суспільного середовища, залежно від досвіду, потреб, інтересів та здібностей.

У науковій літературі поняття особистісний саморозвиток дитини молодшого шкільного віку вміщує такі компоненти, як самозмінювання, самоуправління, самовиховання і самонавчання [6; 10].

Саморозвиток – процес засвоєння інформації, що з'являється ззовні і керується особистістю. Цей феномен відбувається на підсвідомому рівні та регулюється емоційно. Завдання педагогічного колективу загальноосвітніх навчальних закладів полягає у тому, щоб допомогти учням молодших класів усвідомити процеси розвитку, які відбуваються в психіці, навчити свідомо керувати ними, ставити цілі свого саморозвитку. Саморозвиток – інтелектуальний процес, тому що він передбачає певну усвідомленість особистістю себе, своєї діяльності [5].

У руслі окресленої проблеми слід зазначити, що психіка молодшого школяра характеризується пластичністю, сприйнятливістю. Її особливість – прямий зв'язок емоцій і поведінкових реакцій. У дітей молодшого шкільного віку присутнє почуття успіху, впевненість у суспільному визнанні, відчуття значимості, захищеності у своєму колі спілкування. Розуміння закономірностей розвитку дитячої психіки на етапі планування навчальної діяльності необхідне передусім для правильного вибору навчально-виховних завдань, від чього залежить мотивація молодших школярів до навчально-пізнавальної діяльності.

Г. Грибенюк, досліджуючи умови забезпечення емоційності навчання молодших школярів, засвідчила, що інтелектуальні почуття молодших школярів інтенсивно розвиваються з початком навчання в школі. Розвиваючись, інтелектуальні почуття стають внутрішніми мотивами навчальної діяльності та впливають на її результативність. Джерелом зазначеного виду почуттів є навчальна діяльність [2, с.165].

Науковці зазначають, що основна мета загальноосвітніх навчальних закладів – надати можливість школярам для формування творчої та навчальної активності. Саморозвиток учнів тільки тоді стає важливим фактором формування, коли здійснюється правильна організація цього процесу.

Умовно організацію процесу саморозвитку учнів поділяють на декілька етапів:

– спонукальний (формування стійкої мотивації до навчальної діяльності як до важливого процесу; забезпечення особистісного підходу в навчально-виховному процесі та умов для максимальної самореалізації);

– стимулювальний (забезпечення допомоги учням окреслити завдання особистісного саморозвитку);

– організаційно-діяльний [3].

Соціально-педагогічними основами процесу саморозвитку, на нашу думку, є утвердження думки про учня молодших класів як суб'єкта виховного процесу та ідеї про вирішальну роль власної активності; розуміння соціальними працівниками та учительським колективом особистісної неповторності учня, вивчення його індивідуальних інтересів, нахилів, здібностей; стимулювання особистості дитини молодшого шкільного віку до саморозвитку.

Для формування повноцінної мотивації учіння молодших школярів особливо важливо забезпечити такі умови [9, с. 136]: збагачувати зміст особистісно-орієнтованим цікавим матеріалом; утверджувати гуманне ставлення до всіх учнів, бачити в дитині особистість; формувати допитливість і пізнавальний інтерес; адекватну самооцінку своїх можливостей; утверджувати прагнення до саморозвитку, самовдосконалення; використовувати різні способи педагогічної підтримки, прогнозувати ситуації, коли вона особливо потрібна дітям; виховувати відповідальне ставлення до навчальної праці, зміцнювати почуття обов'язку.

Реалізація кожної з цих умов вимагає тривалої, узгодженої роботи вчителя, вихователя і батьків. Організація навчання, тобто зовнішні умови, опосередковано впливають на мотивацію учіння, яка є глибоко індивідуальною і не може бути негайним наслідком ізольованого використання навіть дуже ефективного засобу (дидактична гра, безбальне оцінювання).

Соціальному педагогові необхідно враховувати, що молодший шкільний вік є важливим у становленні особистості дитини, бо саме в цьому віці закладаються основи особистісного розвитку учнів. У цей час в учнів виникають відносно стійкі форми поведінки і діяльності. У другому класі слід продовжувати виховну роботу, спрямовану на корекцію цих недоліків із метою будування специфічних для молодших школярів особистісних новоутворень: довільність психічних процесів, внутрішній план дій та рефлексію, інтелектуалізацію життя дитини.

Навчальна діяльність учнів молодшого шкільного віку має відповідати основним цілям навчання, виховання та розвитку. Функціональне забезпечення цих процесів є таким: формування у молодших школярів потреб і навичок; розвиток пізнавальних здібностей учнів; формування світогляду молодших школярів.

Освітньо-розвивальне середовище має відповідати і віковим особливостям дітей. Загалом,

воно визначається взаємозв'язком таких компонентів, які зосереджені забезпечувати і стимулювати вільний вибір і зміну видів діяльності дитини, створювати актуальні для неї і доступні для її розвитку проблемні ситуації. Для цього вони мають бути інформативними, експресивними, втілювати в собі пізнавальну та емоційну новизну [2].

У молодших школярів навчальна діяльність стає провідною і набуває характерних особливостей. Її основні компоненти: дії і операції, за допомогою яких учні оволодівають змістом навчання; мотиви і форми спілкування учнів з учителем та між собою; результати навчання та його контроль і оцінка; структура учбової діяльності, в якій набуття знань, умінь і навичок є як прямий її результат, складається поступово в міру того, як школярі навчаються її здійснювати, виробляють перші навички вміння вчитися.

Дуже ефективно в молодших класах організувати навчально-проблемну ситуацію не з питання, завдання чи оповідання, а з практичних навичок. Проблемне навчання сприяє підтримці глибокого інтересу до самого змісту навчального матеріалу, до загальних прийомів пізнавальних дій, формуючи тим самим у дітей позитивну мотивацію [4].

Різні форми колективної діяльності учнів молодших класів на уроках відіграють значну роль у становленні мотивації навчання. Для її становлення велике значення має залучення всіх учнів в активну навчальну роботу, тому що тільки в процесі діяльності може формуватися потрібна мотивація.

У загальноосвітніх навчальних закладах, наприклад, використовують таку форму роботи, як «завдання самому собі». Зміст її полягає у тому, що кожен учень продумує щось конкретне завдання із саморозвитку, яке він визначає на майбутній місяць, записує його на окремому аркуші і кладе в конверт. Учні звітують і обговорюють те, якою мірою вони виконали поставлене завдання, ставлять конкретні цілі щодо майбутнього [5].

Методика керівництва процесом саморозвитку в умовах школи, на нашу думку, слід розробляти з дотриманням принципів забезпечення суспільної спрямованості саморозвитку учнів молодших класів, що передбачає розуміння суспільної значущості своєї особистості; врахування особистих потреб школярів; поєднання колективного впливу на школярів з індивідуальним підходом до них; комплексної дії; системності і послідовності дій; ефективності рекомендованих методів самовиховання; успіху; зворотного зв'язку.

Відповідно до мети, можуть бути обрані теми занять: «Я і мій світ очима моїх друзів», «Я очима оточуючих та мої висновки» спрямовані на самопізнання, заняття «Мої мрії» мають за меті надання учням уявлення про цілі та можливості процесу саморозвитку [3].

Із цією метою організовуються тренінгові заняття, на яких учні виконують вправи, завдяки яким формувались навички поведінки у різних соціально значущих ситуаціях із вираженням окреслених особливостей особистості. Теми подальших занять обираються з урахуванням необхідності учнів виховувати в собі певні риси. Заняття мають на меті самоаналіз учнями змін у власній особистості завдяки саморозвитку. Для досягнення поставленої мети, на думку науковців, передбачається написання творів-мініатюр на тему: «Я – людина». Твори обговорюються під керівництвом фахівця соціальної сфери з дотриманням конфіденційності, задля виправлення неточностей [10, с. 99].

Виховні години, присвячені проблемам саморозвитку, мусять мати не тільки розвивально-пізнавальне значення, посилювати зацікавлення учнів до самовдосконалення. Етичні бесіди мають сприяти саморозвитку учнів молодшого шкільного віку. Зміст етичної бесіди полягає «у тому, щоб вона давала учням підставу для роздумів, розкривала певні моральні істини, сприяла перетворенню набутих знань; навичок моралі в стійкі переконання». Кожна етична бесіда має бути старанно підготовленою, плануватись заздалегідь [2].

Висновки і пропозиції. Саморозвиток дітей молодшого шкільного віку є важливим фактором розвитку та соціалізації. Набуваючи досвіду в процесі навчальної діяльності, особистість починає вільно і самостійно вибирати цілі і засоби цієї діяльності, керувати нею, одночасно вдосконалюючи і розвиваючи свої здібності.

Процес саморозвитку дітей молодшого шкільного віку за умови посередництва та керування з боку педагогічних працівників та соціальних педагогів загальноосвітніх закладів передбачає насамперед активність самої особистості, емоційно-психологічні переживання і самоспонукання у власному розвитку. Реалізація особистісного саморозвитку дітей молодшого шкільного віку вимагає пошуку методологічних орієнтирів: системно-цілісного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного підходів, які передбачають узгодженість позицій суб'єктів для вироблення загальних принципів проектування саморозвитку дітей.

Отже, для реалізації успішного процесу саморозвитку дітей молодшого шкільного віку в умовах загальноосвітніх навчальних закладів необхідне знання психологічних особливостей, оскільки саме це дозволяє успішно вибрати правильні методи й прийоми:

– вибір активно-орієнтованого навчального матеріалу є засобом досягнення свідомого ставлення молодших школярів до навчального процесу, є запорукою формування творчої активності;

– важливе завдання – навчити дітей молодшого шкільного віку способам виконання нових форм навчальної діяльності у процесі творчого розвитку;

– підвищення ефективності навчання дітей молодшого шкільного віку є цілеспрямоване формування мотивації до навчання;

– використовувати інноваційні технології, які позитивно впливають на засвоєння навчального матеріалу й формують пізнавальний інтерес до навчання;

– найважливіший критерій цікавості до саморозвитку як запоруки формування творчої активності – поява запитань в учнів у процесі навчальної діяльності;

Список використаної літератури:

1. Главацька О. Основи самовиховання особистості: навчально-методичний посібник. Тернопіль, 2008. 206 с.
2. Грибенюк Г. Типологічний підхід до саморегуляції особистості. Вип. 11. *Журнал практичного психолога.* 2005. С. 164–171.
3. Гриньова М. Саморегуляція: навчально-методичний посібник. Полтава: ACMI, 2008. 268 с.
4. Гриньова М. Теоретичні основи дослідження змісту саморегуляції діяльності людини. Випуск 7. *Витоки педагогічної майстерності.* 2010. С. 73–77.
5. Кононко О. Соціально-емоційний розвиток особистості. Київ: Освіта, 1998. 256 с.
6. Куценко Г. Когнітивні стилі в системі саморегуляції особи. Вип. 5. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. 1998.* С. 52–56.
7. Литовченко Н. Професійно орієнтований тренінг самопізнання та саморегуляції. Навчально-методичні матеріали для тренінгових занять студентів-психологів. Ніжин, 2005. 56 с.
8. Міщенко Т. Соціально-психологічний тренінг з формування вмінь саморегуляції емоцій у старшокласників. № 7. *Практична психологія та соціальна робота.* 2000. С. 10–14.
9. Максимова Н. Психологія девіантної поведінки. Київ: Либідь, 2011. 520 с.
10. Немченко С.Г. Девіантна поведінка як чинник порушення життєвої компетенції: актуальність проблеми. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки.* № 10. Бердянськ: БДПУ, 2005. С. 98–102.

Klym M. Self-development of children of junior school age in the process of forming their training activity

The article deals with the analysis of peculiarities of self-development of children of junior school age as a formational guarantee of their creative activity. It is highlighted that the process of self-development of children of junior school age, provided by mediation and management of pedagogical staff and social pedagogues of secondary schools is attributed primarily to the activity of the child's personality, emotional and psychological development.

A modern analysis of scientific research has shown that in order to implement the successful process of self-development of children of junior school age in conditions of secondary schools, knowledge of psychological peculiarities is necessary. It allows successful selection of adequate methods and means.

It is proved that self-development of children of elementary school age had an activ character. It is established that self-development of the personality of the child of the junior school age is the process of gradual, free entry of the child to a certain ideal on the basis of the integrated interaction of social and personal factors.

Attention should be paid to the purposeful work of teaching children with basic techniques of mental activity at junior school age. The self-development of the personality of children of junior school age requires some awareness. It is established that self-development of children of junior school age becomes an important factor in their formation when a qualitative pedagogical organization of the educational process is carried out.

The children of junior school age begins to choose freely and independently the goals and means of this activity, manage it, improve and develop their abilities simultaneously, acquiring in the process of certain experience.

It is proved that educational activity of pupils of junior school in the process of their self-development should correspond to the main aims of education, education and development. Functional provision of these processes corresponds to the formation of the needs and skills of junior pupils; development of cognitive abilities of students; the formation of a worldview.

It has been proved that the educational environment in the process of self-development is determined by the interconnection of components. It is focused on providing and stimulating free choice and change of the activities of the child, creating the actual situation and accessible development.

Key words: *self-development, child, junior school age, formation, creative activity, self-education.*